

att Riksdagen måtte medgifva, att följande vid Stockholms centraltelegrafstation anställda vaktbetjante af 1:a lönegraden, Carl Andersson, Lars Johan Högländer, Johan Conrad Gustafsson samt af 2:a lönegraden Jakob Johansson må berättigas att, under iakttagande i öfrigt af gällande villkor, beräkna ålderstillägg från den tidpunkt de tillträdde de befattningar, som de vid 1902 års utgång innehade.

Stockholm den 27 januari 1903.

M. F. Nyström.

N:r 58.

Af herr **M. F. Nyström**, *om anslag till uppförande af bostäder för i statens tjänst anställda arbetare, betjante och lägre tjänstemän i städerna eller dessas närhet.*

Bostadsfrågan, såvidt den berör städerna och deras arbetare, har i vårt land i mycket ringa grad varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet. Detta kan icke bero på att allt är väl beställt, eller ens att förhållandena här i landet äro bättre än på andra ställen, utan kanske snarare därpå, att vi relativt sent ryckt upp i de industriidkande ländernas led. Bostadsbristen för arbetare och de fattigare klasserna är nämligen en direkt produkt af industrialismen, och den har därför under senare hälften af det förra århundradet samtidigt gifvit sig till känna och blifvit kronisk i alla länder med något mer utvecklad industri. Benämningen »bostadsbrist» anses ej längre angifva det verkliga förhållandet, utan har densamma måst utbytas mot »bostadsnöd», emedan nästan öfverallt verklig nöd förefinnes.

Att sådan nöd äfven hemsöker och länge hemsökt vårt land, är en känd sak, äfven om den ej öfverallt uppträder med samma styrka. Att närmare angifva dess utsträckning är omöjligt, emedan vi underlåtit att, så-

som i flere andra länder skett, anställa officiella undersökningar öfver bostadsbristen, men så mycket är dock visst, att de arbetande klasserna i våra industriidkande städer hafva sämre ställt i bostadsväg än de kunde haft, om något gjorts af allt som kunnat göras.

I fråga om vårt största industriidkande samhälle råder dock ingen ovisshet. Stockholm har den tvetydiga äran att stå främst i ledet bland alla världens städer i fråga om bostadshyror för de arbetande klasserna; och jag skall för att bevisa detta påstående tillåta mig att anföra några jämförande siffror.

Enligt en i Social Tidskrift för november 1901 af Gustaf Sundbärg undertecknad afhandling med rubrik »1 rum och kök, några detaljer från senaste bostadsräkningen i Stockholm», utgjorde då medelhyran för 1 rum och kök i Stockholm 236 kronor.

Denna medelhyra är mer än dubbelt så hög som medelhyran för motsvarande lägenheter i en stor mängd belgiska städer, såsom t. ex. i Gent, där samma hyra är 113 kr., under det att den på andra orter i vanliga arbetarehus (för en familj) ej öfverstiger 100 francs eller 72 kr. pr år. Den är nära dubbelt så hög som medelhyran i Köpenhamn, där den är 120 kr., och i följande tyska städer: Breslau 127 kr., Lübeck 110 kr., Magdeburg 137 kr., München 131 kr. I Frankfurt am Main uppgår den till 156 kr., i Dresden till 183 kr. och i Berlin 206 kr. För Hamburg har jag ej i den mig till buds stående litteraturen kunnat utfinna medelhyran, men i en öfverenskommelse mellan staden Hamburg och ett byggnadssällskap, omnämnd i »Schriften des Vereins für Socialpolitik», band 94—97, ur hvilka en stor del af de här anförda uppgifterna äro hämtade, har nämnda sällskap förbundit sig att på ett af staden försåldt område tillhandahålla bostäder å 1 rum och kök till 135 kr., 2 rum och kök till 215 kr. och 3 rum och kök till 333 kr.

Från Schweiz må antecknas, att i Basel medelhyran för 1 rum och kök belöper sig till 136 kr. och i Luzern till 62 kr.

Från England har jag ej lyckats erhålla några uppgifter angående medelhyran för arbetarebostäder, men en ledning för omdömet har man dock af de uppgifter, som meddelats från såväl London som flere större engelska städer rörande hyrorna på bostäder, uppförda i kvarter, hvilkas gamla hälsovådliga bostäder af bostadsinspektionen utdömts och å hvilka nya moderna bostäder uppförts. I dylika år 1897 i London nyuppförda hus var hyran för två rum och kök 269 kr. och för tre rum och kök 363 kr. I Liverpool betalades för ett rum och kök 117 kr., för två rum

och kök 215 kr. I Manchester för ett rum och kök från 94 upp till 140 kr. och för två rum och kök från 187 upp till 234 kr.

I ingen enda stad i hela världen, icke ens i Amerika, hvarest arbetslönerna dock äro så höga och penningen har ett så mycket lägre värde än hos oss, att man i många fall jämför dollarn med kronan, har jag kunnat upptäcka så höga hyror å arbetarbostäder som i Stockholm. Till förebyggande af missförstånd vill jag i afseende å Amerika anmärka, att jag vid anställda jämförelser naturligtvis beräknat dollarns guldvärde och icke dess köpvärde i Amerika. Tager man detta senare i betraktande, ställer sig jämförelsen med Stockholm ännu mycket fördelaktigare, i det att på affärs-mässig basis grundade byggnadsföreningar i Newyork för moderna tvårums-lägenheter beräkna en hyra af från 65 upp till 117 dollars per år eller i medeltal 91 dollars.

En medelhyra för lägenheter om ett rum och kök i Stockholm af 236 kronor betyder i själfva verket, att hyran för ordentliga lägenheter är mycket större. Af de 15,258 dylika lägenheter, som uthyras, var hyran år 1900 för 5,056 st. 250—299 kr., för 1,931 st. 300—349 kr. och för 392 st. 350 kr. eller däröfver. Medelsiffran kommer af det oerhördt stora antal underhålliga bostäder, som befinna sig i Stockholms stads ägo, och af hvilka flertalet skulle af en modern bostadsinspektion utdömas såsom ovärdiga till bostäder åt människor och vådliga för det allmänna hälso-tillståndet. Det har uppgifvits, att omkring 20,000 människor i dem hafva sitt tillhåll, under det att i samtliga till bostäder upplåtna 16,889 lägenheterna å 1 rum och kök år 1900 bodde 73,476 personer.

Vid den bostadsräkning, jag nu hänvisat till, voro endast 45 hithörande lägenheter outhyrda, och få dessa antagas hafva stått antingen under reparation eller varit af hälsovårdspolisen utdömda. I själfva verket finnes ingen bostad att få för fattigt folk, som vare sig i följd af eldsvåda eller af andra skäl blifvit utan tak öfver hufvudet.

Det är af allt det anförda tydligt, att den allvarligaste bostadsnöd råder i landets hufvudstad. Hvilka djupgående sociala följder en sådan nöd måste föra med sig, ligger i öppen dag. Att för en arbetarefamilj, med en årsinkomst af 800—1,000 kr., betala en hyra af 300, ja, mången gång ända upp till 400 kr. och däröfver för ett rum och kök betyder svält och umbäranden, hvarom den bättre lottrade svårligen kan göra sig en föreställning. En sådan hyra är helt enkelt omöjlig att betala, och arbetaren ser sig därför nödsakad att taga inneboende, hvilket system också vunnit en vidsträckt utbredning. I den undersökning af arbetarnes bostadsförhållanden i Stock-

holm, som på stadsfullmäktiges uppdrag år 1895 utfördes af doktor Karl Key-Åberg, voro 38,980 personer eller 24,9 procent af stadens arbetarebefolkning inneboende. Denna siffra har sedan dess vuxit så, att man för närvarande kan anslå densamma till öfver 40,000. Ofta finner man 6 till 10 personer boende i ett enda rum. Hvilka följder detta skall hafva på det allmänna hälsotillståndet och på sedligheten belyses bäst af ett anförande, som vid ett offentligt möte i bostadsfrågan i november månad förlidet år hölls af Stockholms fattigvårdsinspektör A. Lindblom. Han yttrade därvid bland annat ungefär följande:

»Följderna för de mindre bemedlade äro, att fattigvården måste anlitas och att inneboendesystemet skjuter fart, båda utvägarna ledande utför. Den hjälp, som beredes genom att taga inneboende, är imaginär, förutom ty åtföljande vådor i hygieniskt och moraliskt hänseende. Af undersökningar, som anställts inom Stockholms församlingar, hade man vunnit högligen sorgliga upplysningar härom. I alltför talrika fall göres ingen skillnad mellan könen, tillståndet inom lägenheterna är sådant, att sjukdomar befrämmas och dödlighetssiffran växer. Epidemier uppstå, som icke göra halt inför de bättre lottades dörr, och redan häraf är bostadsfrågan blifven en hela samhällets angelägenhet. Man anser den minsta lufttrymd en människa behöfver vara 10 kbm., men 19 proc. stå under denna siffra, och 70 proc. ha ej 20 kbm., hvilket anses vara det sanitära måttet. Öfver hemmen kommer så att hvila en ohygglig atmosfär, som inverkar nedsättande på kroppskonstitutionen. Mannen drifves till den ljusare, gladare krogen, sedan måste sjukhus och fattigvård anlitas. Det dåliga tillståndet af bostäderna inverkar ej blott på det fysiska tillståndet hos befolkningen, utan äfven på det psykiska och medför sålunda sorgliga sociala följder för de vuxna, som förlora hem, anständighetskänsla m. m., och för barnen, hvilkas uppfostran vanvårdas och som tidigt vänja sig vid lasten. Med tanke på alla dessa missförhållanden får man beundra den goda kärna, som finnes hos befolkningen, och om ej allt ondt kan skrivas på bostadsbristens räkning, så alstrar denna dock en för laster utmärkt jordmån. Det är denna vi måste dränera, och då skola säkert goda skördar af dygd, sedlighet och fosterlandskärlek växa upp, och utgifterna för fångvård, sjukvård och icke minst fattigvård skola minskas.»

Att uppvisa befintligheten af ett ondt är en sak, att utfinna botemedlet en annan. Utan att ingå i någon undersökning om bostadsbristens orsaker, hvilken ju måste tänkas underlätta frågans lösning, men som utan tvifvel här skulle föra för långt, tror jag mig ej behöfva frukta motsägel-

ser, då jag uttalar den öfvertygelsen, att denna lösning måste ske genom samverkan från såväl statens som kommunalförvaltningarnes och allmänhetens sida. Ingen skall kunna neka, att staten bör genom en ändamålsenlig lagstiftning underlätta och främja uppförandet af bostäder för mindre bemedlade; att kommunerna böra genom uppgörande af förutseende stadsplaner och byggnadsordningar, genom inrättande af tidsenliga kommunikationer samt genom alla slags tillmötesgåenden verka i samma syfte; och att de enskilde böra genom sammanslutningar göra hvad på dem ankommer för att främja frågans lösning. Alla dessa åtgärder äro dock så långsamt verkande, att de — äfven om de vore fullt igångsatta — icke skulle kunna tänkas inom afsevärd framtid vara i stånd att lindra, än mindre häfva den nöd, som nu råder. Att hoppas någon hjälp af den enskilda spekulationen synes ej vara tänkbart, ty det är en såväl hos oss som i utlandet allmänt gjord erfarenhet, att denna spekulatio*n* icke eller blott ogärna vänder sig till detta slags byggnadsverksamhet, en erfarenhet, som bekräftas såväl af den öfverallt rådande bostadsbristen som af det direkta ingripande, som staten och kommunen öfverallt i utlandet nödgats under en eller annan form göra.

Då jag i det följande kommer att föreslå direkta åtgärder från statsverkets sida till, såvidt möjligt, omedelbart lindrande af bostadsnöden, torde det vara på sin plats att meddela några uppgifter om hvilka åtgärder statsmakterna i andra länder i liknande syfte vidtagit. Dessa hafva varit af växlande natur, men de ådagalägga alla, att statsmakterna i olika länder uppfattat det såsom en bjudande plikt att direkt ingripa, oberoende af de mera vidtgående reformer, som äro af nöden för ett varaktigt afhjälpan*de* af bostadsbristen.

Flere länders lagstiftningar medgifva *skattefrihet* för bostäder åt mindre bemedlade. Sålunda äro i England omkring 4 ½ millioner hyresbostäder, d. v. s. 80 procent af hela antalet, skattefria. Den belgiska lagstiftningen medgifver skattelindringar sedan 1869, likaså den österrikiska, som i en lag af 1880 medgaf 12 års skattefrihet, hvilken 1892 utsträcktes till 24 år för ny- och ombyggnader af arbetarebostäder. I Köpenhamn voro fordom bostäder under 25 kv.-meters golftyta skattefria; denna skattefrihet upphäfdes 1857, men då byggnadsverksamheten i följd däraf aftog, återinfördes den 1866 och utsträcktes 1873 till bostäder om 31 ½ kv.-meters golftyta.

Lån af allmänna medel hafva flerstädes lämnats till uppförande af arbetarehus. Redan år 1850 infördes i en lag om logerarehus i *England*

en bestämmelse om sådana låns utlämnande, och 1866 utsträcktes denna bestämmelse att gälla arbetarhus i allmänhet, byggda af såväl föreningar som af enskilde. Staten har enligt uppgift aldrig förlorat något på denna sin utlåningsverksamhet, som genom nyare lagar af 1890 och 1899 betydligt utvidgats.

Förslag har äfven väckts att för samma ändamål använda postsparbankens medel, liksom den bekante statsekonomen Leroy-Beaulieu år 1880 föreslog att i samma syfte anlita de *fransyska* sparbankernas medel.

I *Belgien* stiftades år 1889 en lag, som bemyndigade den Allmänna spar- och lifräntekassan att använda en del af sina tillgångar till byggande eller inköp af arbetarehus. På grundvalen af denna lag hafva inom den korta tiden af 10 år, från år 1890 till den 31 december 1899, bildats 138 byggnads- och kreditföreningar, genom hvilkas förmedling nära 14,000 hus blifvit uppförda. Sparkassan hade den 31 december 1900 till dessa föreningar utlånat öfver 35 $\frac{1}{2}$ millioner francs.

De *tyska* invaliditets- och ålderdomsförsäkringsanstalterna hafva äfven rättighet att placera en del af sina tillgångar på samma sätt. Enligt hit hörande lag kan nämligen en del af anstalternas medel nedläggas i papper, som ej äro förstklassiga, och i motiven till lagen säges uttryckligen, att man därvid bör hafva i tankarna byggandet eller förvärfvandet af arbetarehus för försäkringsanstalternas räkning. Att dessa äfven begagnat sig af medgifvandet framgår däraf, att de år 1901 nedlagt sammanlagdt 35,4 millioner mark i arbetarehus.

Slutligen må erinras om den *danska* lagen af 1898, enligt hvilken danska staten kan mot 3 procent ränta och 1 procent amortering lämna lån ända till 2 millioner kronor åt kommuner eller föreningar, som vilja uppföra arbetarebostäder, samt om den *norska* huslejefonden å 3 millioner kronor, ur hvilken lån mot 3 $\frac{3}{4}$ procent ränta lämnas åt kommuner, dock endast intill 50,000 kr. åt hvarje.

Man har i Tyskland äfven varit betänkt på upprättandet af stats-hypoteksbanker för befordrande af den allmännyttiga byggnadsverksamheten; och i Hessen säges plan vara utarbetad för upprättandet af en sådan med en grundfond af 2 $\frac{1}{2}$ —3 $\frac{1}{2}$ millioner mark, däraf den ena hälften skulle såsom gäfvä lämnas af staten och den andra af sparbankerna. I en i ofvan omförmälda skriftserie införd afhandling om »anskaffande af penningmedel för den allmännyttiga byggnadsverksamheten» yttrar författaren Landesrath Brandts följande ord, som kunna anses vara betecknande för åsikterna bland de människoölskande män, som i Tyskland ifrå för en ef-

fektiv reform i bostadsfrågan: »Man kan därför anse den meningen vara allmän, att särskilda penningmedel måste ställas till den allmännyttiga byggnadsverksamhetens förfogande, och att en *stats-* eller *förbundsbank* måste upprättas för hvarje, ej alltför stort, riksområde, hvilken bank då skulle blifva ej blott en finansiell medelpunkt, utan äfven en medelpunkt för den samlade erfarenheten och de lifgifvande impulserna till fortsatt framgångsrik verksamhet, och som genom af staten garanterade obligationer skulle kunna förskaffa sig nödiga penningar.»

Jag har velat meddela dessa uppgifter från utlandet för att visa, huru allvarligt man öfverallt i Europa sysselsätter sig med bostadsfrågan. De äro af intresse äfven ur den synpunkten, att de belysa den ofta framträdande felaktiga uppfattningen, att det uteslutande är ett stadskommunernas åliggande att i förening med den enskilda resp. kooperativa företagsamheten sörja för ett tillräckligt antal billiga arbetarebostäder, under det att statens ingripande borde begränsas till en ändamålsenlig lagstiftning.

Om emellertid någon meningsskiljaktighet kan råda i afseende å statens och kommunernas hithörande inbördes skyldigheter, synes man dock vara tämligen allmänt ense därom, att det är en arbetsgifvares plikt att i händelse af bostadsbrist bygga för sina egna arbetare, för så vidt han därtill äger förmåga. Denna plikt blir en tvingande nödvändighet, där arbetet ej i brist af bostäder kan bedrivas, men dess försummande blir alltid en omänsklighet, om, såsom förhållandena nu äro i Stockholm, ingenting åtgöres från de arbetsgifvares sida, som äro i stånd att uppfylla sina skyldigheter. Då nu svenska staten är landets största arbetsgifvare, och bostadsnöd faktiskt råder i dess största arbetscentrum, en bostadsnöd som tungt drabbar de stora skaror af arbetare, betjante och lägre tjänstemän, som af arbete i statens tjänst hafva sitt knappa uppehälle, synes fullt fog finnas för en framställning i det syfte, att staten anslår medel till byggande af bostäder åt dessa sina arbetare, först och främst i Stockholm, hvarest bostadsbristen är konstaterad, samt sedan äfven å andra orter, som af sådant understöd visa sig vara i stort behof.

Äfven för denna form af statens ingripande skulle jag kunna anföra flere utländska exempel i synnerhet från de tyska staterna, men jag skall, för att ej blifva för vidlyftig, åtnöja mig med att endast hänvisa till Preussen, som år 1895 för detta ändamål beviljade 5 millioner mark af lånemedel, hvilket belopp sedermera under åren 1898, 1899 och 1900 successivt ökades till 20 millioner. Af stort intresse är det uttalande, som d. v. preussiske finansministern Miquel gjorde i den preussiska deputerade kammaren,

då anslaget första gången år 1895 debatterades: »Staten», sade han, »behöfver ej, om den går till väga på sätt som föreslagits, bringa något afsevärdt finansiellt offer, den ställer endast sin billigare kredit till förfogande. Om detta kan ske utan att regeringen lider någon förlust, men hyrorna ändock nedbringas och bostäderna förbättras, så måste detta betraktas som en stor välgärning. Staten skulle äfven kunna bispringa byggnadsföreningarne, om den, utan att i allmänhet behöfva löpa någon risk, lämnade dem kredit. Bostadsfrågan vore, fortsatte han, i såväl nationalekonomiskt som moraliskt hänseende den mest brännande af alla sociala frågor, och hvad man här, utan att bringa stora offer, kunde göra, borde man ej försumma». Och ministern för de allmänna arbetena, Thielen, yttrade vid samma tillfälle: »Den största välgärning vi kunna bevisa våra svagt aflönade stats-tjänare är väl den att skaffa dem sunda, angenäma och billiga bostäder, hvilket skulle skydda dem för mycket, till hvilket de nu hemfalla, och som inkräktar på såväl deras kroppsliga som moraliska välbefinnande.

Det framhölls vidare under debatten, att den preussiska regeringen genom detta lagförslag erkänt den utomordentligt viktiga grundsats, att staten bör, utan att betunga skattebetalarne, medels sin nära nog obegränsade kredit inskrida, där det gäller att häfva eller åtminstone bidraga till häfvande af missförhållandena i det ekonomiska och sociala lifvet.

Preussens exempel har sedermera vunnit efterföljd i flera tyska stater, och ehuru de belopp på några få millioner, som hittills för ändamålet anslagits, icke förmått att i någon afsevärd grad minska bostadsbristen i de större städerna, så har dock en början gjorts, som — i förening med andra föreslagna åtgärder, på hvilkas realiserande flerstädes ifrigt arbetas — icke torde blifva utan sina välgörande följder. Af de ofvan meddelade jämförelserna mellan medelhyresbeloppen i Stockholm och några af Tysklands och andra länders städer framgår ju ock, att de vidtagna åtgärderna åtminstone förmått hindra hyrorna för de minsta bostäderna att springa upp till så oerhörd höjd som i Stockholm.

Då jag nu går att hos Riksdagen hemställa om anslag till byggande af bostäder för i statens tjänst anställda arbetare, betjante och lägre tjänstemän, framställer sig först frågan om beloppet, hvilket, om något afsevärdt skall kunna uträttas, ej synes mig böra sättas lägre än till 2 millioner kronor, hvilka penningar, då de äro afsedda att placeras i räntebärande företag, böra utgå af lånemedel. Den andra frågan är, huru och på hvilka villkor medlen skola användas och fördelas. I detta afseende anser jag, att full frihet bör lämnas åt regeringen att förfara på sätt henne bäst och

lämpligast synes. Regeringen bör äga frihet att antingen bygga själf eller på för ändamålet betryggande villkor utlåna penningarna till stadskommuner eller allmännyttiga byggnadsföreningar. Det begärda beloppet är i själfva verket så ringa, att det knappast kan anses tillräckligt för mer än preliminära försök, hvarigenom en värdefull erfarenhet kan vinnas och på grund af hvilken erfarenhet verksamheten, om den anses böra fortsättas, bör kunna i framtiden på lämpligt sätt ordnas. Jag anser mig emellertid böra betona, att den byggnadsverksamhet, som skulle draga fördel af denna statskredit, icke ovillkorligen inskränkes till städernas planlagda områden, utan äfven till städernas omgifningar. Ett sådant förbehåll är af vikt i synnerhet för Stockholm, hvars tomtpriser öfverallt på det planlagda området äro oerhördt höga, hvarför många af de i Stockholm anställda stats-tjänarne tvingas att söka sig bostäder utom dess tullar. Det är af vikt äfven därför, att kronan äger stora till byggnadstomter passande områden i Stockholms närhet, hvilka sannolikt inom kort tid komma att försälgas och till hvilka utmärkta kommunikationer redan finnas. Det vore bättre, om dessa områden, i stället för att försälgas till den högstbjudande, planlades till förstäder och bebyggdes medelst förskott af statsmedel, eller, om de skola försälgas, såldes till allmännyttiga byggnadsföreningar, så att de ej genast blefve föremål för tomtjobb.

På grund af hvad jag nu haft äran anföra, får jag vördsamt anhålla,

att Riksdagen måtte till Kungl. Maj:ts förfogande ställa ett belopp af två millioner kronor att utgå af lånemedel för att, på sätt Kungl Maj:t finner lämpligt, användas till uppförande af bostäder för i statens tjänst anställda arbetare, betjante och lägre tjänstemän i städerna eller dessas närhet.

Stockholm den 27 januari 1903.

M. F. Nyström.